

Od literárnej k filozofickej interpretácii naturalizmu

(F. Mareš – G. Vámoš – A. Dratvová)

Workshop: Podoby naturalizmu v dejinách filozofie

24. január 2023

Projekt APVV-18-0178 „Naturalizmus ako univerzálny filozofický program“

Erika Lalíková

Obsah

- Émile Zola a jeho naturalizmus. Brutálnosť. Prehrňanie sa v ľudskom kale. Alebo?
- Fyziológia: jeden z pilierov naturalizmu. František Mareš.
- Gejza Vámoš: filozofia, medicína, literatúra. Vámošove reflexie naturalizmu.
- Albína Dratvová a „zradný kvet špekulácie“ – naturfilozofia.
- Literatúra.

Súčasný vymedzenie pojmu naturalizmus – verzus „klasická“, literárna interpretácia.

- Slovo naturalizmus, resp. jeho adjektívum naturalistický, „patrí v súčasnom filozofickom diskurze k frekventovaným termínom, pričom tieto termíny sa v súčasných diskusiách používajú v rôznych významoch a vystupujú v rozličných kontextoch“ (Szapuová, Nuhlíček 2020, 762 – 763).
- Podľa Filipa Tvrdeho nie je úplne jasné, čo si pod týmto termínom môžeme predstavovať. Priaznivci naturalizmu sa však zhodnú prinajmenšom v jednom: „Naturalisticky zaměřený filozofové nabízejí mnohem vstřícnější pohled na vědu než jejich ideoví odpůrci, přičemž tento respekt vůči poznatkům a metodám přírodních věd bývá někdy pejorativně označován jako "scientismus"“ (Tvrdý 2018, 56).
- Owen Flanagan vymedzuje pätnásť typov naturalizmu, s ktorými sa môžeme stretnúť v rámci filozofickej spisby (Flanagan 2008, 430 – 431).
- Susan Haack, okrem rozlíšenia foriem naturalizmu v nadväznosti na jednotlivé filozofické disciplíny rozoznáva metafyzický, etický i epistemologický naturalizmus, neopomína však ani naturalizmus vo filozofii vedy, ako i filozofie mysle (Haack 2018, 230).
- Vráťme sa do 19. storočia a pripomeňme si názory zakladateľa novej doktríny naturalizmu, „ktorý mal človeka vnímať prostredníctvom jeho biologickej stránky“ (Truhlářová 2021, 9).

Émile Zola (1840 – 1902)

- Nazval naturalizmus širokým hnutím rozborovým a experimentálnym, ktoré vzniklo v 18. storočí, pričom svoj rozmach dosiahlo v 19. storočí.
- Naturalizmus je založený na aplikácii vedeckej metódy, ktorá bola použitá na dané prostredie a osobnosť (Zola 1911, 83).
- Naturalizmus nikdy nezávisí od témy; nikdy neznižuje obzor, ako sa neoprávnene tvrdí, ale **naturalizmus prepája svet vedy a umenia (filozofie, literatúry, svet románu, divadla...)**.
- Potreba zblížiť metódy vedca a románopisca a promptne reagovať na novo sa rozvíjajúce smery pozitivizmu a scientizmu.
- Krok smerujúci od literárnych obrazov k ich filozofickému stvárneniu.

Zolov naturalizmus ako tvorivá metóda (Klady a zápory, kontroverzie, znechutenia)

- Zola využíva v literárnych prácach metódy postupne pribúdajúcich disciplín, fyziológiou počnúc (názory Charlesa Letourneaua/*Physiologie des passions*, 1868/, či Prospera Lucasa/*Traité philosophique et physiologique de l'Hérédité naturelle*, 1850/).
- Štefan Povchanič upozorňuje v tejto súvislosti na to, že nie je isté, čo viedlo Zolu k absurdnej aplikácii teórie experimentu lekára Clauda Bernarda /*Introduction à l'étude de la médecine expérimentale*, 1865/.
- Claude Bernarde: „*Fyziolog není člověk z vyšší společnosti [...], neslyší křik zvířat, nevidí prýščí krev, vidí pouze svou ideu a pouze organismy, které před ním skryvají jevy, jež on chce odhalit*“ (Bernarde 1865, 180).
- Právo vykonávať experimenty a robiť vivisekciu na zvieratách... ?

Zola

- si prial víťazstvo naturalizmu, „reakciu proti našim literárnym zvyklostiam“ (Zola, 1911, 114).
- „This is the evolution which I have called naturalism, and I contend that you can use no better word. Naturalism, that is, a return to nature; it is this operation which the savants performed on the day when they decided to set out from the study of bodies and phenomena, to build on experiment, and to proceed by analysis. Naturalism in letters is equally the return to nature and to man, direct observation, exact anatomy, the acceptance and depicting of what is. The task was the same for the writer as for the savant“ (Zola 1893, 114).

Štefan Povchanič:

*„Od sentimentalizmu k symbolizmu. Francúzska literatúra 19. storočia.“
(2019)*

- „**Naturalista** mal objavovať, analyzovať, postihnúť a pochopiť, presne identifikovať. **Jeho postup bol analogický s postupom pozitivistického vedca.** Tým, že absorboval mnohé vedecké princípy, naturalistický autor sa **usiloval väčšmi o nový, 'objektívnejší prístup' k zobrazovaniu skutočnosti, než o jej novú umeleckú podobu**“ (Povchanič 2019, 149).
- U **naturalistov** ide o: „totálnu extrovertnosť, orientáciu na vonkajší svet, pri ktorej hodnoty, ktoré prechováva autor, zavážia oveľa menej ako poznámky a dokumenty o svete ľudí, ktoré sa mu podarilo získať“ (Povchanič 2019, 149).

Svet je v kontexte tvorby naturalistu zachytený a interpretovaný

- raz **biologickým** (najmä fyziologickým) a raz **mechanickým** spôsobom.
- Vždy však býva analyzovaný ako systém, pričom sú skúmané zákony, podľa ktorých funguje.
- Naturalisti podčiarkujú fakt, že ľudská myseľ je evolúciou usporiadaný komplikovaný mechanizmus, nachádzajúci sa v istej interakcii s prostredím.

Naturalizmus / verzus Naturizmus.

- 10. januára 1897, manifest uverejnený v denníku Le Figaro, jeho predkladateľom bol Saint-Georges de Bouhélier, francúzsky básnik a dramatik.
- Teoretik naturizmu Maurice Le Blond (*Essai sur le naturisme*, 1896).
- Marec 1897: mladí básnici začínajú vydávať *Revue Naturiste*.

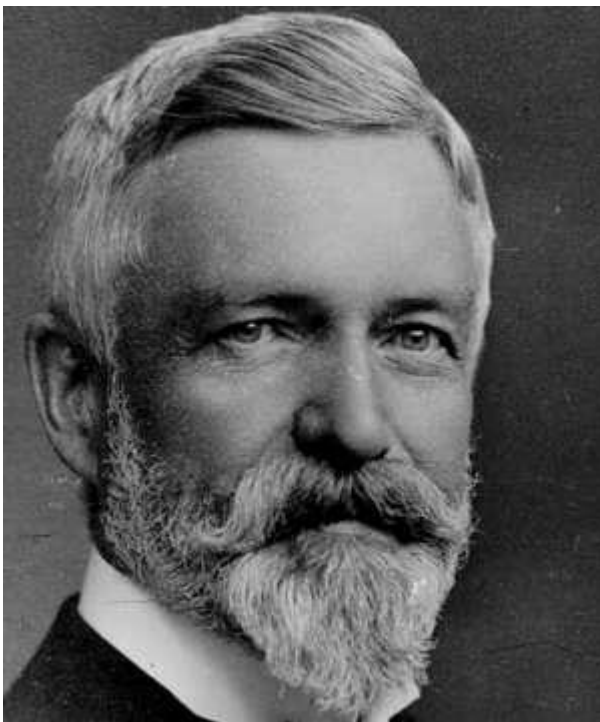
Naturizmus a (česko)slovenské prostredie

- Pre novšiu generáciu hlasistov a prúdistov naturalizmus prestáva byť aktuálny. Populárne bola skôr dekadentná literatúra, poézia prekliatych básnikov a symbolizmus.
- Ladislav Nádaši-Jégé, Štefan Krčméry, Juraj Slávik...
- Ľudo Ondrejov, Dobroslav Chrobák, Margita Figuli, František Švantner, raná tvorba Hany Zelinovej.
- V slovenskom prostredí má naturizmus výraznejšiu stopu, ako naturalizmus. Oskar Čepán (*Kontúry naturizmu*, 1977): „Nepredstavuje mechanické vyvrcholenie domácich lyrizačných tendencií a nie je závislý ani na literárnom importe. (...) Má očividné spojivá s rozporuplnou ideovou atmosférou svojich čias. (...) **slovenský naturizmus má svoje špecifické sociálnopolitické, ideovofilozofické a literárnoestetické konexie**“ (Čepán 1977, 54, 55).

?

- Do akej miery u naturalistov zohráva úlohu zdôrazňovanie úspechov prírodných vied?
- Naturalisti podčiarkujú fakt, že ľudská myseľ je evolúciou uspôsobený komplikovaný mechanizmus, nachádzajúci sa v istej interakcii s prostredím. V žiadnom prípade sa však nedá hovoriť o tom, že by v jeho rámci „kultúra hrála autonómnu rolu v tom smyslu, že pro její vysvětlování potřebujeme jiný pojmový aparát než ten, který používají přírodovědci“ (Paleček 2010, 316).
- Ilustrujme proces reflexie naturalizmu z pozície filozofa a fyziológa (František Mareš); filozofa a lekára (Gejza Vámoš) a filozofky a prírodovedkyne (Albína Dratvová).

František Mareš (1857 – 1942)

„Naturalism je metafysika, která si vykračuje jako fysika a dodává si tím klamně vědeckého posvěcení. První zásadou každé vědy jest: netvrdit nic, co nemožno věděti. Této zásadě příčí se naturalism, ježto tvrdí věci, které přesahují všechnu možnou lidskou zkušenost, a tudíž i možné lidské vědění, ano, které tomuto přímo odporují. Tím odkrývá se nevědecká povaha naturalismu“ (Mareš 1904, 2)

Český fyziológ a filozof, politik, rektor Univerzity Karlovej

- od r. 1882 pôsobil na LF UK v Prahe, od r. 1895 ako riadny profesor fyziológie a prednosta Fyziologického ústavu (do r. 1928).
- Autor početných monografií, ako napr. *Idealism a realism v přírodní vědě* (1901), *Konec sporu o idealism a realism v přírodní vědě* (1903), *Fysiologie I.-VI.* (1906 – 1929), *Otázky filosofické, národní a sociální v politice* (1923), *Fysiologie psychologie* (1927), *Strach z pravdy* (1937), *Dialektický materialismus. Filosofie Leninova* (1937), *Soumrak duchovní kultury před svítáním: Srovnání středověké filosofie křesťanské s přírodní vedou a filosofií nové doby* (1939).
- Mareš bol jedným z najstarších českých kritikov pozitivizmu.
- Prejavil sa ako zásadný, „nábožensky a iracionalisticky zaměřený odpůrce pozitivní "vědecké" filozofie... (...) Byl přesvědčen že věda a tzv. vědecká filozofie nestačí řešit všechny problémy moderní společnosti a individua a čelit narůstajícím krizovým jevům“ (Gabriel 1995a, 40 – 41).
- Fyziológiu chápal ako teóriu života, svoju koncepciu priblížil vo *Všeobecné fysiologii* (1894) a vo *Fysiologii* (6-zväzkov vychádzalo postupne medzi rokmi 1906 – 1929).

Hlavnou naturalistickou dogmou, připomínal, je tzv. **psychofyzický paralelizmus**

- „... fysické děje nervové tvoří uzavřený řetěz příčin a účinků, do něhož nemůže zasahovati nic, bez porušení principu zachování energie; následovně nemůže fyzické zasahovati do psychického a tím méně psychické do fyzického; mezi oběma řadami, fysickou a psychickou, není možné příčinné spojení, nýbrž jen naprostý paralelismus“ (Mareš 1904, 21).
- Daná koncepcia tvorila jadro pozitivistickej psychológie Františka Krejčího (1858 – 1934), s ktorou Mareš zásadne nesúhlasil.
- **Naturalizmus stlačil ľudskú osobnosť, „subjekt kladoucí účely, chtějící a účinný, na pouhý psycho-fysický objekt.** Není možno, aby se člověk nevzepřel tomuto ponížení, ano popření sebe sama“ (Mareš 1904, 24). Práve v tom **odpore** spočíva (vyššie spomenutý) „duch novej doby“, domnieval sa Mareš.

Metafyzika slepej vôle (Schopenhauer) = symbol naturalizmu

- Mareša, bez akýchkoľvek zaváhání, priradujeme k **neovitalizmu a novokantovstvu**. Vo svojich názoroch bol ovplyvnený I. Kantom, ale aj Hansom Drieschom a Henri Bergsonom.
- Mareš si pre svoju teóriu hľadá oporu aj v A. Schopenhauerovi, považuje jeho filozofický systém za „hlboké učenie“.
- V Schopenhauerovi videl obnoviteľa Kanta, bol pre neho filozofickou oporou v jeho koncepcii prírodovedeckého idealizmu. **Nebol však bezvýhradným zástancom jeho (Schopenhauerovej) teórie.**
- **Metafyzika slepej vôle tak, ako ju prezentoval A. Schopenhauer, bola pre neho symbolom naturalizmu.**
- Schopenhauerovu noetiku považoval za príliš subjektivistickú a etiku príliš pesimistickú. To, čo ho zaujalo, bolo **Schopenhauerove uchopenie vôle ako princípu živej prírody, ktoré dokázal previazať s vitalizmom Driescha a Bergsona.**
- **Bol presvedčený o metafyzickej podstate života, „o entelechei jako zvláštním autonomním dynamickém teleologickém činiteli, který vytváří rozdíl mezi neživou a živou přírodou, tělem a duší“ (Zouhar 2015, 38).**

Naturalizmus priniesol, slovami Mareša: „prazvláštny plod“ – liberalizmus

- . Oproti autorom vyzdvihovalému Hansovi Drieschovi postavil (Mareš) Ernsta Haeckela – „fanatika naturalizmu“. Podrobil kritike jeho vystúpenie na X. medzinárodnom zjazde v Ríme, kde Haeckel predložil zásady neskoršieho Deutscher Monistenbund.
- Naturalistická sloboda – teda liberalizmus, ako to prezentuje Mareš, má zvláštny zmysel: „ježto je myšlení i jednání přesně determinováno, je ve všem přirozené a volné, to jest, žádný subjekt není za ně zodpovědn. Volnost myšlení znamená tu tedy vlastně nezodpovědnost. (...) **Mravní svoboda znamená zodpovědnost, naturalistická svoboda nezodpovědnost.** (...) naturalistický determinista vystupuje jako obhájce svobody proti moralistnímu reakcionáři“ (Mareš 1904, 31).
- Rázne Marešove vyjadrenie vychádza z jeho presvedčenia, že „rozhodní“ pozitivisti a naturalisti – teda absolútni deterministi (ako píše Mareš), „téměř horují pro altruism a humanism“ (Mareš 1904, 34).
- Práve altruizmus a humanizmus im môžu pomôcť odvrátiť mravný odpor, „který vzbuzuje svou pustinou objektivního příčinného dění, postrádající jakékoli ceny a hodnoty“ (Mareš 1904, 4).
- Mareš pochyboval o tom, že by sa spomenuté postoje – altruistický i humanistický, priamo viazali na tvorbu a aktivity pozitivistov a naturalistov v plnej miere.

Gejza Vámoš (1901 – 1956)

Dvadsiate roky 20. storočia

- Dynamické obdobie vo vývoji humanitných, spoločenskovedných, prírodovedných a technických disciplín. Ekonomická kríza. Rozporuplnosť medzivojnového obdobia.
- Súbežne „koexistovali“ viaceré generácie s odlišným názorovým a hodnotovým spektrom.
- Dagmar Kročanová pripomenula jedno z možných „delení“ mladých autorov pôsobiacich v 20. rokoch minulého storočia v Československu na: „**vatristov**“ (katolícke študentské periodikum Vatra), „**davistov**“ (podľa kultúrnej revue DAV) a „**centristov**“ (v politickom zmysle slova). Gejza Vámoš býva priradovaný k ľavo-strednej orientácii. Od počiatku svojej tvorby disponoval silným sociálnym cítením.
- (Bližšie pozri Kročanová 2016, 195 a n.)

Lekár, spisovateľ, filozof, sociálny mysliteľ

- Od roku 1919 začal študovať medicínu na Karlovej univerzite v Prahe.
- Od roku 1920 začal publikovať v redakcii *Slovenskej politiky*. Aktívne vstupoval do činnosti spolku Detvan, prispieval do časopisu *Mladé Slovensko*. V tomto období sa stal členom výboru Svetového študentského kongresu v Prahe. Od roku 1922 spolu s Jankom Alexym založili a redigovali kultúrny časopis *Svojeť*, považovaný za najvýraznejší prejav slovenského expresionizmu.
- V roku 1925, po ukončení štúdia medicíny sa zapísal na externé štúdium filozofie.
- V tomto období mu vyšla prvá zbierka noviel – *Editino očko a iné novelly*. Štúdium filozofie dokončil v Bratislave v školskom roku 1931/1932, obhájením dizertačnej práce *Princíp krutosti*.
- V Prahe v roku 1928 pracoval Vámoš ako lekár a asistent profesora balneológie a fyziatrie Karlovej univerzity, MUDr. Edmunda Cmunta. Pravdepodobne na jeho odporúčanie prechádza Vámoš do Piešťan, kde pôsobil od roku 1928 až do svojho odchodu zo Slovenska.

„Človek však je bezfarebný, slabý, kompromisný tvor. Život je šedivý, zmrzačený a bezvýznamný, bez vzletu a odhodlanosti.“ (Vámoš 2003, 31)

- . V roku 1928 vychádza „najnihilistickejšie dielo literatúry slovenskej“ (Štefan Krčméry) – román *Atómy Boha*.
- Vámoš podniká viacero ciest do Anglicka, Ruska, istý čas pobudol aj v Holandsku, Francúzsku, Nemecku, Fínsku, Švédsku a Dánsku.
- Pod názvom *Zlatý vek* v roku 1934 vyšiel jeho román *Odlomená haluz*. Lekárske vzdelanie si doplnil na British Red Cross Clinic v Londýne.
- 13. marca 1939 opúšťa Slovensko.
- V Tien-Tsine v Číne žil do roku 1947. V tomto roku odchádza do Brazílie. Skladá nostrifikačné skúšky a venuje sa lekárskej praxi v černošskej osade „Mauriaé“.
- Zomiera na následky choroby beri-beri, ktorou sa nakazil ešte v Číne, 18. marca 1956.

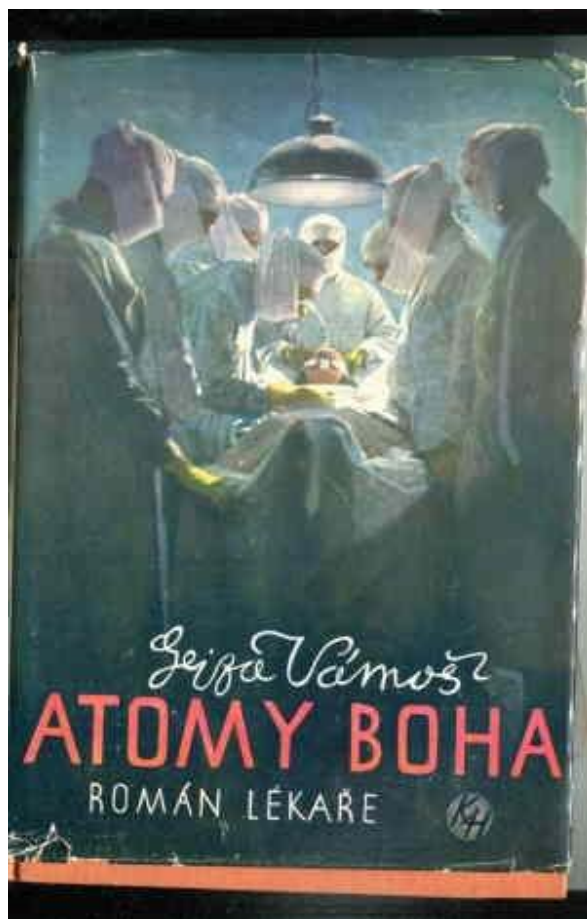
Vámoš sa pohrával s myšlienkou habilitácie v odbore filozofia, za vhodné dielo považoval text *Argument skutočnosti*.

- Začiatkom januára 1936 profesor Tvrdý v zamietavej reakcii na túto jeho snahu objasnil svoje stanovisko a napísal: „*Vaše studium filosofie považoval jsem jen za vyvrcholení Vaší literární práce a podle toho názoru jsme s kolegou Králem posuzovali také Váš doktorát, považující je za čestné vyznání filosofickou fakultou Vaší literární práci. Vaše filosofie nese totiž pečeť Vaší literární práce (a to i esay *Argument skutočnosti*) a má význam v souvislosti s ní. Jsou to synthetické obrazy určitých výseků filosofických problémů, které jsou vzdáleny onoho systematicko-objektivního způsobu, jaký se vyžaduje na filosofii jakožto předmětu habilitačním*“ (Tvrdý, 1936).
- Prof. Tvrdý vo svojom otvorenom a priamom liste ponúkol Vámošovi radu, aby sa prioritne venoval **odboru filozofie medicíny**.
- *Atómy Boha*, alebo *Princíp krutosti* (okrem iných prác) sú poznamenané jeho inklináciou k tzv. **biologickej filozofii**, ktorú sa snažil „stavať“ na základe štúdia vybraných autorov.

Niektoré z filozofických východísk

- Ovplyvnili ho E. Haeckel, H. Driesch, O. Külpe, H. Bergson, B. Russell, ale i Ch. Darwin a H. Spencer. Reflektuje názory F. Rosenzweiga a M. Bubera. Často doslova predznamenáva myšlienky E. Lévinasa (vzťah k smrti, napríklad). V jeho textoch vidíme stopy F. Nietzscheho, A. Schopenhauera, ale aj M. Schelera. Nemôžeme opomenúť jeho inklinácie k T. G. Masarykovi, J. Královi, J. Tvrdému a mnohým ďalším osobnostiam.
- To, čo mu však chýba – napriek nemiernej snahe a erudovanosti, sú znalosti „filozofického šlabikára“, „fortiel“, ktorý sa dá získať podrobným dlhodobým štúdiom.

Najnihilistickejšie dielo slovenskej literatúry?

Daniel **Okáli** považoval toto dielo za román filozofický a filozofujúci. **Vámoša interpretoval ako naturalistu, s realistickými i romantickými črtami.**

Princíp naturalizmu sa prejavuje „v rozvádzaní, aplikácii mechanického biologizmu, neúprosnej zákonitosti prírodných, nemenných, človeka sputnávajúcich javov a pudov, proti ktorým revoltuje a chce ich premôcť hrdinskou obeťou“ (Okáli 1971, 58). Okáli upozornil na fakt, že Vámošova tvorba sa na prvý pohľad zdá byť akoby podriadená **„základnému princípu naturalizmu – deterministickej nevyhnutnosti prírodných alebo spoločenských zákonov, ktoré podmieňujú život ľudí“ (Okáli 1971, 28).**

Naturalista? Expresionista?

- V novej literatúre býva Vámoš radený k expresionistom.
- Kročanová v doslove k antológii o expresionizme pripomenula, že v medzivojnovom období u mladých slovenských autorov v nadväznosti a prienikom k ideám najmä nemeckého expresionizmu, mohli v ich tvorbe stimulovať expresionistický životný pocit. K tejto skupine patrili aj autori sociálne citiaci, či umelecky inklinujúci k experimentu, kam priraduje Kročanová aj Vámoša (Bližšie pozri Kročanová 2014).
- Ján Števíček nazval typ Vámošovho expresionizmu vitalistickým. Jeho „významovým jadrom (je) život, nie jednotlivec, a rozpory, boj, spojenie i rozklad sa odohrávajú na vyššej, nadstavbovej rovine atómov života.
- Števíček rozlišuje individualistický typ novoromantického expresionizmu (Ján Hrušovský; *Muž s protézou*) a objektívnejší typ expresionizmu vitalistického typu (Gejza Vámoš).

Medicína by mala prioritne odstraňovať fyzické problémy,
filozofia a literatúra by mali napomôcť duchovnému rastu.

- *Atómy Boha* zaujali, o. i., aj príliš naturalistickými opismi a scénami, ktoré vyvolávali často rozpačité i odmietavé reakcie. Kombinácia filozofických, medicínskych a prírodovedeckých názorov vytvorila originálny a neopakovateľný konglomerát špecifického prístupu k hľadaniu odpovedí na otázky, ktoré vzrušovali pozornosť vedcov a ktoré, ako to napísal Vámoš aj vo svojej dizertácii *Princíp krutosti*, – nedokázali poraziť, nevedeli vysvetliť celé generácie „metafyzických strašiakov“.
- Svojím **projektom biologickej filozofie** a „cynickým prístupom k človeku“ (Zigo 1977) prekračoval hranice, ktoré si predsavzal. **Koncipoval ho z naturalisticko-medicínskeho hľadiska.**
- Práve **previazanosť filozofie, medicíny a literatúry** (v rámci ktorých inklinoval k **naturalistickému zobrazovaniu skutočnosti**, počnúc svojrázne formulovaným vykreslením vzniku života na zemi, až po neraz šokujúce zobrazenie reality v rôznych polohách a modifikáciách), by mohli posilniť vedomie jednoty ľudstva.
- „Filozofiu a ducha lekárskej vedy vnášať do publika a tým splniť aspoň iskierku toho tisíckrát zneužívaného ľudstva. Povznášať úroveň ľudu“ (Vámoš 1996, 93).

Miloval science-fiction, dielo H. G. Wellsa.

Bol presvedčený, že práve tento výnimočný autor musí vo svojej tvorbe „predstavovať nepriaznivé udalosti pre osud človečenstva válkami ponovočeného a možno v budúcnosti vykynozneného, ak sa len nespamätá a nepoučí“ (Gregorová-Prášilová 1995, 103)

- Pozornosť filozofa čítajúceho Vámošove texty, môžu upútať napr.:
- „zhody a odlišnosti Vámošovho a Schopenhauerovho pesimizmu v pohľade na človeka, svár schopenhauerovských a nietzscheovských motívov v tomto pohľade, reflexie naturalizmu a filozofujúcich prírodovedcov v naturalistických prvkoch Vámošovho literárneho diela, dobový medicínsky nihilizmus (...) prechádzajúci do anarchizmu a na druhej strane hlboké humanistické presvedčenie s prvkami utopizmu, výrazné **náznaky monistického uvažovania o svete** (ovplyvnené bezprostredne azda Haeckelom, v úzadí Spinozom a v ešte väčšej hĺbke možno judaizmom) **ironizovanie teleologického výkladu prírody**, na pohľad nepochopiteľné útoky na individuálne a skupinové (vrátane etnických) osobitosti (diferencie), vyúsťujúce do kritiky demokracie a do totalitných vízií, **cynický prístup k človeku** (z naturalisticko-medicínskeho hľadiska) a hlboké porozumenie a súcitenie s ním, atď.“ (Zigo 1997, 57).

Snaha zdokonalit' filozofiu?

- „Ak hovorí sa, že umenie zušľachtuje, tu medicína naučí vidieť a myslieť. Musí to byť, pravda, medicína vradená do koľají filozofického myslenia“ (Vámoš 1996, 90).
- „Lekár-spisovateľ nie je síce bežným, ale ani výnimočným javom. Dokonca ani filozofujúci lekár-spisovateľ. No diela posledne uvedenej kategórie autorov sú takmer vždy poznačené osobitosťami medicínskeho vzdelania a praxe. Filozofiu a medicínu priamo spája základná veľká téma vzťahu strastiplného života a smrti. K nej konvergujú, ale keďže k nej pristupuje každá z nich inak, na nej sa aj diferencujú. A o čom inom je literatúra, ak nie o sváre životodarného a umŕtvujúceho, o pôsobení živej a mŕtvej vody? Je teda tretím do partie“ (Zigo 2011).

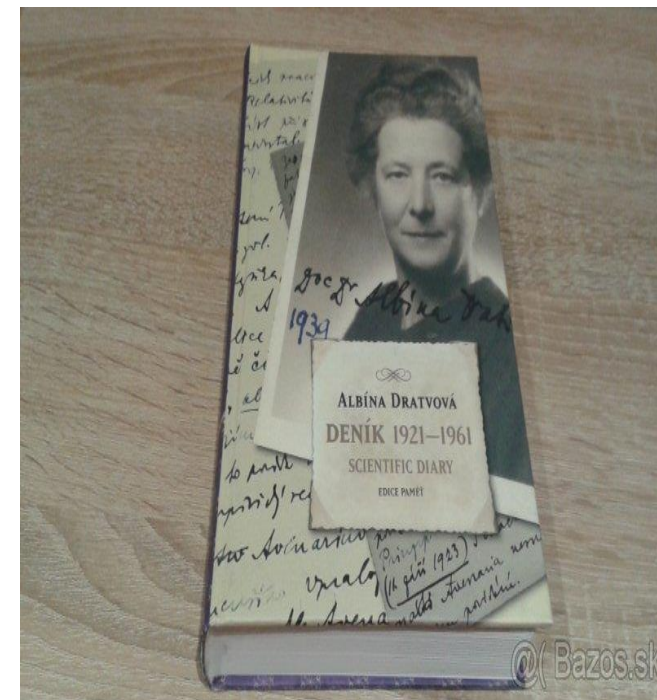
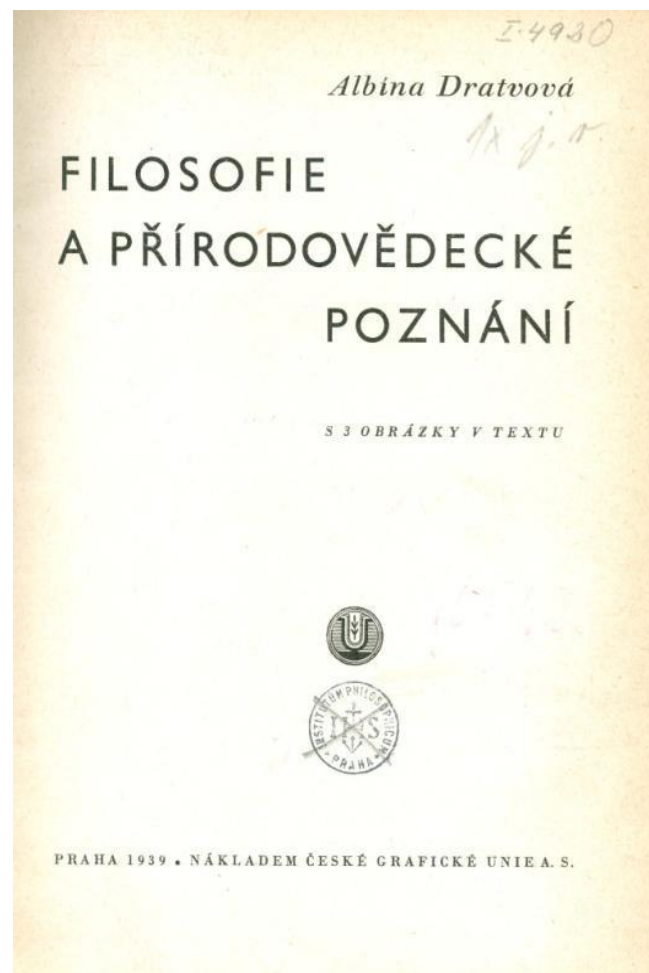
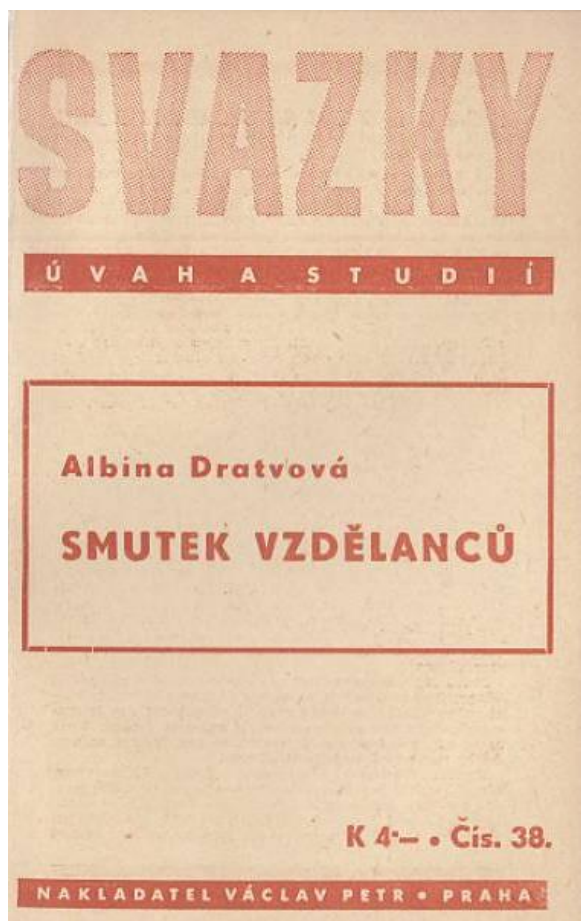
Albína Dratvová (1891 – 1969)

„Stala jsem se filozofkou. To ostatní je věc píce; nechci se klamati“ (Dratvová 2008, 76).

- Dratvová vo svojich prácach neraz apelovala na dôsledné prepájanie filozofie a prírodovedeckého poznávania.
- Prvá žena docentka na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Karlovej v roku 1932.
- Ťažiskom jej záujmu v medzivojnovom období bola práve filozofia prírodných vied.
- Po roku 1948 sa Dratvová musela pôdu akademickej filozofie opustiť. Vo svojom *Scientific diary* pripomína, že z liberála nikto marxistu neurobí (pozri Dratvová 2008, 450).
- Od roku 1948 bola vo „filozofickej karanténe, „jako všichni, kdo se výslovně nezapojili do stranické práce“ (Dratvová 2008, 449).

Faustovský smútok vzdelancov (A. Dratvová)

„Nekopírovat, být svou!“ (v 18. letech)

„Neanalysovat se!“ (1926) **životné kréda**

- - všechny úspěchy, které dosáhla, boli len preto, „... že jsem dovedla zůstat sama sebou“ (...) „přímo (se) bojím čísti cizí myšlenky, aby nerušili chod mých vlastních. Přijmu jen to, co uznávám, že se hodí do způsobu mého myšlení, ale nikdy již to, co by mu odporovalo“ (Dratková 2008, 135, 136).

„Filosofie a přírodovědecké poznání“ (1939, 1946)

- V novembri 1938 sa Dratvová vo svojom *Scientific diary* (vznikal od novembra 1928) priznáva, že sa pohráva s myšlienkou riešiť „veleobtížný noetický problém: čím může přírodovědecké bádání přispět k celkovému poznání? Myslila jsem, že např. fyzika má sama nedokonalé metody, aby řešila své speciální nesnáze, a že tudíž méně stačí na nesnáze filosofické. Nyní mi je jasno, že **filosofie přijímá řešení noetického problému jen parciálně od přírodních věd**“ (Dratvová 2008, 313).
- 14. novembra 1938 započala prácu na monografii *Filosofie a přírodní vědy*, cítila sa byť myšlienkovo zrelá spracovať túto tému. 25. marca nasledujúceho roku prácu na texte ukončila.

Prírodovedecké poznanie ako výsledok troch zložiek ľudskej práce: Múdrosti, filozofie a vedy

- V predhovore k *Scientific diary* autorky (Klára A. Čápková, Libuše Heczková a Zuzana Leštinová) zdôrazňujú, že **filozofia podľa názoru Dratvovej musí byť základom poznania.**
- **„Filozofie dala vědě metodologii, a je proto základem abstraktního myšlení vůbec. Filozofie učí kritickému myšlení a to je zásadním předpokladem vědeckého postupu. (...) Filozofie a přírodní vědy (...) by měli být ve vzájemné shodě a jejich společným cílem je vytvoření jednotného názoru na svět. Nakonec právě touha po pravdě – v tomto případě pravda znamená lepší a přesnější poznání přírody – je tím, co mají filosofové a přírodovědci společného“** (HCL 2008, 18).

Vztah přírodné vedy – filozofia.

- Přírodné vedy sú riadené metódami, ktoré získavajú prostredníctvom filozofie.
- Ide o vzájomne komplikovanú spoluprácu.
- **„Největší přírodovědecké objevy jsou výsledkem spolupráce přírodovědců filosoficky školených a filosoficky myslících“** (Dratvová 1946, 23).
- Dratvová uprednostňovala prírodné vedy, Vámoš medicínu, ktoré poskytovali filozofii otázky, „které ukazovali jejich hlubší význam a nutily filozofy, aby se jimi zabývali též z jiných stránek, než z kterých původně byly myšleny“ (Dratvová 1946, 4).

Smutek vzdělanců (1940)

- Dratvová v tomto kratšom texte zameranom na psychické rozpoloženie vzdelaných jedincov hovorí o **melancholickom stave plynúcom z nesúladu medzi tromi druhmi činnosti** (aký to súvis s Vámošom!): **intelektuálna činnosť** (poznávanie), **citová** (nadšenie pre myšlienku) a **voľné aktivity** (kvalitné prevedenie), ktoré sa týkajú tvorivej práce (Pozri Pichová 2020, 167).
- Vzdělanci môžu prežívať rôznu mieru neistoty, často ovplyvnenú problémami spojenými s prechodom medzi jednotlivými činnosťami. **Smútok vzdělancov Dratvová označila prívlastkom faustovský.**
- Podmienila ho požiadavkou mať dostatočne penzum skúseností, dostatočnú zrelosť a nadhľad, s ktorými prichádza poznanie, že nie je v ich silách dosiahnuť a obsiahnuť všetko, zosúladiť vyššie spomenuté druhy aktivít tak, aby sme boli sami so sebou spokojní. To je stav, ktorý je viac-menej len hypotetický, nedosiahnuteľný.

V práci „*Filosofie a přírodovědecké poznání*“, no nielen v nej, poukazuje na „naturfilozofiu“,

- na „zrůdný květ spekulace“ v nemeckom prostredí prvej polovice 19. storočia, „vyrůstající bez korekce zkušenosti“ (Dratvová 1946, 5).
- Slovo **naturfilozofia** sa čoskoro stalo bežným pojmom i v iných jazykoch, poukazovalo na symbiózu filozofie a prírody / prírodných vied.
- Pri nahliadaní na jej podstatu vidíme, konštatuje Dratvová, že dusila rozvoj prírodovedeckého poznávania nejasnými, nepresnými špekuláciami, obmedzovala však aj vývoj filozofie, dokonca na dlhšie obdobie znepriatelila filozofov s prírodovedcami.
- Prírodovedci dlhé obdobie vyčítali filozofom, že pracujú so samými hypotézami. Filozofi začínajú kladením (si) otázok, pokračujú domnienkami, ktoré prevádzajú na domnienky ďalšie – a končia neriešiteľnými otázkami. „Namítajú také, že je to podivná složka vědění, vzniklá a vytvořená kdysi na úsvitě kulturní epochy lidstva, dnes už dávno hotová a neschopná vydat nový poznatek“ (Dratvová 1946, 5).

Naturfilozofia – alebo filozofia prírodných vied

- - vyžadovala by, aby podobne, ako v metafyzike, bolo celé vedecké odvetvie odvodené z jediného princípu, napr. „mechanistického, energetického, vitalistického nebo fenomenalistického“ (Dratvová 1946, 5).
- Prírodné vedy si kladú užší cieľ: „popis a jednostranné poznání zákonnosti světa hmotných jevů, při čemž zůstávají jen na onom hledisku, které odpovídá jejich zvoleným základním pojmům, principům a předpokladům; dávají si a spokojují se jen úzkými otázkami o světě“ (Dratvová 1946, 6).
- Filozofia má širšiu úlohu. Neodzrkadľuje len fakty, ale aj ich výber a porozumenie. Usporiadáva fakty a odкрýva v nich zámernosť. Jej hlbšia metafyzická syntéza prekračuje úzke prírodovedecké chápanie.
- **Spolunažívanie filozofie a prírodných vied trvá zvyčajne veľmi krátku dobu.** „Dosti brzo nastane rozladění. To proto, že obě jsou nedůtklivé na své přednosti a připouštějí proto vzájemné vměšování jen do určité míry. Obě jsou bystrozraké a jejich pronikavost je zbystřena srovnáváním, co je odlišného zvláště v metodách a mezích poznání obou oborů“ (Dratvová 1946, 12).
- Vždy vidia skôr chyby druhých, než svoje. Filozofia vidí často medzery a trúfalosť prírodných vied, ale nikdy nevie o prírode toľko, koľko o nej vedia ony. Tak dochádza k napätiam, ktoré sa v konečnom efekte javia ako mentorovanie.

Dôraz na etiku.

- Veľký dôraz kladie na etické vlastnosti, ktoré sú dôležité tak u jednej, ale aj druhej skupiny odborníkov. Trpezlivosť, sebaobetovanie, skromnosť, pracovitosť radí k tým etickým vlastnostiam, ktoré sa dôležitými možno viac, ako v ktorejkoľvek inej oblasti práve v prírodných vedách. Aplikáciou týchto vlastností by podľa českej filozofky mohli byť prírodovedci postavení do „legií tých, ktorí budujú lepší budúci ľudstvo“ (Dratvová 1946, 304).
- Dratvová vo všetkých svojich prácach, ktoré sa týkali vzťahu filozofie a prírodných vied trvala na tom, že kľúčovou a osobitou úlohou filozofie je poskytnúť prírodným vedám rámec svetového názoru, „který by opět poskytl řád kosmu, a tím jím dát i skutečnou novou volnost, nikoli jen chaotickou závislost na empirii“ (HCL 2008, 18).

Literatúra

- BLAHNÍK, V. K. (1911): Emile Zola. In: Zola, É.: O románu. Praha: Nákladem Aloise Hynka v Praze, s. 3 – 8.
- DRATVOVÁ, A. (1946): Filosofie a přírodovědecké poznání. Praha: Česká grafická unie.
- DRATVOVÁ, A. (2008): Deník 1921 – 1961. Scientific diary. Praha: Academia 2008.
- DRATVOVÁ, A. (2009): Smutek vzdělců. In: Slovo a mysl, r. VI. (2009), č. 11 – 12.
<http://slovoasmysl.ff.cuni.cz/node/320> (cit. 24. 7. 2021)
- FLANAGAN, O. (2008): Varieties of Naturalism. In: Clayton, P. (ed.): The Oxford Handbook of Religion and Science. Oxford University Press, 430 – 453. Dostupné na:
<https://people.duke.edu/~ojf/VarietiesOfNaturalism.pdf> (Navštívené 19. 8. 2021)
- GABRIEL, J. – NOVÝ, L. – Zouhar, J. (1995a). Česká filozofie ve 20. století. Směry, osobnosti, problémy. I. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity.
- GABRIEL, J. – KROB, J. – PAVLINCOVÁ, H. – Zouhar, J. (1995b): Česká filozofie ve 20. století. Biograficko – bibliografický slovník. II. Brno: Vydavatelství Masarykovy univerzity.
- GREGOROVÁ – PRÁŠILOVÁ, D. (1995): Praha: X-egem.

- HCL (HECZKOVÁ, L. – ČÁPOVÁ, K. A. – LEŠTINOVÁ, Z.) (2008): Předmluva. In: Dratvová, A. (2008): Deník 1921 – 1961. Scientific diary. Praha: Academia 2008, s. 7 – 18.
- JASTRZEMBSKÁ, Z. – PICHOVÁ, D. – ZOUHAR, J. (2020): Jen míti dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy. Brno: Host, s. 97 – 101.
- KROČANOVÁ, D. (1996): O mieste človeka v kozme. In: Vámoš, G.: Princíp krutosti. Bratislava: Chronos, 163 – 169.
- KROČANOVÁ, D. (ed.) (1997): Gejza Vámoš – burič? Bratislava: Judaica Slovaca.
- KROČANOVÁ, D. (zost.) (2014): Expresionizmus. Bratislava: Kalligram.
- KROČANOVÁ, D. (2016): O podobách inakosti v tvorbe Gejzu Vámoša. In: Studia Academica Slovaca 45, 194 – 216.
- ĽALÍKOVÁ, E. (2010): Realita a filozofia na Slovensku: Ján Lajčiak, Gejza Vámoš a Svätopluk Štúr. Bratislava: Iris.
- ĽALÍKOVÁ, E. (2017): Formy naturalizmu vo filozofii Gejzu Vámoša. In: Szapuová, M.-Nuhlíček, M. (eds.): Medzi vedou a morálkou. Perspektívy naturalizmu. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 130 – 150

- MAREŠ, F. (1904): Naturalism a „svoboda vůle“. Otisk z *Rozhledů*, (č. 8 – 11).
- MATOUŠEK, M. (1960): „Fysiolog František Mareš a jeho idealistická filozofie“. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- OKÁLI, D. (1971): Burič Gejza Vámoš. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
- PALEČEK, M. (2010): Naturalizmus versus interpretativizmus ve společenských vědách. In: *Organon F*, 17 (3), 303 – 321.
- PICHOVÁ, D. (2020): Smutek Albíny Dratvové. In: Jastrzemska, Z. – Pichová, D. – Zouhar, J.: *Jen míti dosti sil! Ženy v dějinách české filozofie a vědy*. Brno: Host, s. 165 – 175.
- POVCHANIČ, Š. (1966): Druhá tvár Émila Zolu. In: Zola, É.: *Radost žití*. Bratislava: Smena, s. 331 – 336.
- POVCHANIČ, Š. (2019): Od sentimentalizmu k symbolizmu. *Franúzska literatúra 19. storočia*. Bratislava: Marenčin PT.
- SZAPUOVÁ, M. – NUHLÍČEK, M. (2020): Naturalismus a skepticizmus. In: *Filozofia* 75 (9), 760 – 775.
- ŠTEVČEK, J. (1989): *Dejiny slovenského románu*. Bratislava: Tatran.
- TRUHLÁŘOVÁ, J. (2021): *Dlhá cesta k porozumeniu. Émile Zola, Gustave Flaubert, Guy de Maupassant v slovenskej literatúre a kritike*. Bratislava: Veda.

- TVRDÝ, F. (2018): Antisceintizmus, konceptuální analýza, naturalismus. In: Pro-Fil 19 (1), 49 – 61. Dostupné na: <https://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/1764> (Navštívené 17. 8. 2021)
- TVRDÝ, J. (1934): List Gejzovi Vámošovi zo dňa 8. 8. 1934 v Lulči. In: LA MS
- VÁMOŠ, G. (1969): Odlomená haluz. Bratislava: Smena.
- VÁMOŠ, G. (1996): Princíp krutosti. Bratislava : Chronos.
- VÁMOŠ, G. (2003). Atómy Boha. Bratislava: Dilema.
- VÁMOŠ, G. (2016): Polčlovek a iné prózy. Bratislava: Kalligram.
- ZIGO, M. (1997): Poznámky k Vámošovej „biologickej filozofii“. In: Kročanová, D. (zost.): Gejza Vámoš – burič? Bratislava: Judaica Slovaca, 57 – 65.
- ZIGO, M. (2013): Svár krutosti a lásky. Vámošova filozofická dizertácia. In: Ostium 7 (1).
- ZOLA, É. (1893): The experimental Novel and other essays. New York: The Cassell Publishing co. Copyright.
- ZOLA, É. (1911): O románu. Praha: Nákladem Aloise Hynka v Praze.
- ZOLA, É. (1966): Radosť žiť. Bratislava: Smena.
- ZOUHAR, J. – STOJKA, R. (2015): Kapitoly z dějin české filozofie 20. století. Košice: UPJŠ v Košiciach.

Ďakujem za pozornosť.

